

håll. Men å andra sidan slås det fast att termen i första hand avser ”företeelse med hallstämpel från arkiv, kulturmiljövård och museer”. Det sistnämnda framstår som begränsande, och faktiskt även aningen missvisande, eftersom forskarljuset riktats mot företeelser vars status tvärtom framstått som osäker och så att säga vacklat mellan att betraktas som något värdefullt från förr (kulturarv) eller setts som kulturellt värdefullt (utan hallstämpel från ovan nämnda instanser). Nåväl, en viss teoretisk ordning är kanske av nöden i ett fält som detta.

Mycket riktigt konstaterar redaktören också att de olika kapitlen utgår från empiriska exempel som är ”mycket olika och knappt jämförbara”, men att de alla triggat igång diskussioner och förhållningssätt i relation till kategorin ”kulturarv”. Olikheterna borde med detta sagt inte vara ett problem. Åtminstone den här läsaren hade dock ändå gärna fått lite hjälp att förstå tankarna bakom urvalet av bidrag och exempel. Kanske skulle några korsreferenser gjort det lättare att se sambanden. Problemet avhjälpes i viss mån med efterordet, men det går inte att komma ifrån intrycket att framställningen skulle ha vunnit på att artiklarna tydligare talat till och med varandra.

Politiskt styrda kulturarvsprojekt och kampanjer är ett synnerligen beforskat fält och kulturarvsprojekt inom EU utgör numera nästan ett forskningsfält i sig. Föreliggande antologi verkar dock snarare ha riktat in sig på att utveckla en egen linje och referenserna till kulturarvsforskning som ägt rum utanför en relativt snäv cirkel av forskare är relativt sparsmakade. Det är lite synd, forskning som sker i vidare dialog med annan forskning ger i allmänhet goda resultat.

Får då en läsare av denna antologi en bättre förståelse för när, var, hur, för vem och varför företeelser och föremål blir kulturarv efter att ha läst antologin? Svaret är otvetydigt ja, och för den intresserade finns det mycket att hämta i denna skrift, både om generella utvecklingslinjer och specifika detaljförhållanden. Jönsson visar att kritikerna på området för två decennier sedan hävdade att kulturarvet förstods i begränsade termer, vilket hotade en demokratisk strä-

van efter bred representation. Idag verkar maktförhållandena vara annorlunda. De som kritiserar olika kulturarvsinstitutioner hävdar nu ofta att respekten för encyklopedisk kunskap om samlingarna offras på identitetspolitikens altare. Man kan därmed notera hur ”identitetspolitik” gått från att i ett kulturarvssammanhang, under 1990-talet, ha uppfattats som en subversiv och frigörande kraft, till att idag omges med betydligt mer skeptiska eller direkt negativa tongångar. Den nya tidens kritiker vill istället lansera bilden av identitetspolitiken som ett överdrivet hänsynstagande till olika grupper och intressen.

Mattias Frihammar, Stockholm

Historical Aquaculture in Northern Europe. Madeleine Bonow, Håkan Olsén & Ingvar Svanberg (red.). Södertörns högskola, Huddinge 2016. 204 s., ill. ISBN 978-91-87843-62-4.

När Carl von Linné år 1749 gjorde sin skånska resa, noterar han följande från säteriet Marvinsholm:

Karpdammar voro här de meste och ansenligaste i riket, vid pass 40 stycken, fulla med karp och rudor, som här väl trivas. Tillföre hade vid Marvinsholm varit 99 dammar och den hundrade på taket, då taket varit täckt med en horisontell blyreservoar, varefter numera ej något tecken sågs utom några stenar överst i muren. Det vore ingen ringa båtnad för riket, om flere här i landet anlade karpdammar, där karpnen så väl fortkommer.

Den 25 juli besökte han Lärkesholm och ger därifrån en detaljerad beskrivning av skötselns av karpdammar, som där var ”flere och vidlyftigare än på någon annor ort”.

I Sverige finns ruddammar omnämnda ända sedan 1400-talet. *Rhudodamber* omtalas vid Vadstena kloster år 1470. Då hade fiskodling bedrivits i flera hundra år på kontinenten och i England, men den har mycket äldre anor än så. Den var vanligt förekommande redan under antiken, och den romerske författaren Columella (4 e.Kr.–70 e.Kr.) beskriver den utförligt i sitt

verk *De re rustica*, men den upphörde i och med det romerska rikets fall för att få en renässans i början av det andra årtusendet.

Trots sin viktiga funktion inom folkhushållet har fiskodling tidigare inte ägnats någon seriös forskning. Ett ambitiöst projekt vid Södertörns högskola har startats för att avhjälpa denna brist. Eftersom flera Östersjöländer samt Norge och Storbritannien deltar, är engelska det självklara språket. Projektet pågår under rubriken: "The Story of the Crucian Carp (*Carassius carassius*) in the Baltic Sea region: History and a Possible Future." The Crucian carp är namnet på rudan, den viktigaste arten i fiskdammarna vid sidan av den vanliga karpn (*Cyprinus carpio*). Projektet har nu presenterat en första rapport i form av en vacker, innehållsrik och med färgbilder rikt illustrerad bok: *Historical Aquaculture in Northern Europe*. Redaktörer är tre svenska forskare: Madeleine Bonow, Håkan Olsén och Ingvar Svanberg, som också bidrar med artiklar tillsammans med forskare från inbegripna länder.

Det som gör denna rapport så omfattande och informativ är att den är resultatet från forskare representerande många olika discipliner: arkeologi, ekonomisk historia, etnobiologi, trädgårdshistoria, kulturgeografi, limnologi, zoofysiologi och osteologi. När specialistkunskaper från så många områden samarbetar kan en imponerande kunskapsbank byggas upp. I Norge gjordes till exempel utgrävningar vid det gamla ärkebiskopssätet i Trondheim. I en kökkenmödding från sent 1500-tal till ca 1650 hittades även fiskben. Osteologerna kunde konstatera att av 723 fiskben var bara sex från sötvattensfisk (karp, ål, gädda). Från två andra utgrävningsställen i staden hittades 5000 fiskben, alla från havsfisk. Detta visar att insjöfisk spelade ringa roll i staden vid denna tid.

Fiskodlingar var arbets- och kostnadskrävande anläggningar, och därför återfinns de från början framför allt hos de högre stånden och hos kyrkans ledare. De fick också betydelse inom klostervärlden, där det gällde att vara självförsörjande, men där man också hade köttrestriktioner. I England infördes till exempel benediktionerna bestämda fiskdagar: onsdag, fredag och lördag samt hela fastetiden.

Fiskdammarnas storlek varierade. En vanlig storlek verkar ha varit 0,4–1 ha, men det finns exempel på betydligt större. Från England kan nämnas Frensham Great Pond i Winchester, som var hela 40 ha och dess systerdammar Taunton och Alresford Pond på 28 respektive 24 ha. I Polen fanns fiskodlingar på över 100 ha; rekordet har kung Sigismunds damm från 1500-talet i landets nordöstra del; den upptar hela 460 ha och är fortfarande i bruk. Den omfattande fiskodlingen i Polen led ett allvarligt avbräck under 1600-talet, då de ständiga krigen medförde plundring av dammarna för underhåll av härrarna, inte minst de svenska.

I vårt land var ruddammar vanliga. Rudan är bättre anpassad än någon annan fisk att klara det hårda klimatet. Den har en exceptionell överlevnadsförmåga och kan övervintra i bottenfrusna dammar, då den ligger i dvala i bottenlammet. Under syrefattiga förhållanden producerar rudan alkohol, som har antifrysegenskaper och hindrar sönderfrysning av vävnaderna. Genom sin förmåga att anpassa gälarna kan rudan överleva i syrefattigt vatten. Rudan var därför perfekt för odling i nordliga länder. Andra fördelar är att rudan är allätare och håller till godo med alger, växtdelar och bottenkryp. Det sägs att den är nästan omöjlig att utrota. Rudan ansågs också vara en utmärkt matfisk. "Det är medeltidens klostergårdar med sina dammar, som vi hafva att tacka för dessa och många andra Gudsgåfvor, som förljuvade de fromma fädernas vistelse här på jorden" förkunnar kokboks författaren Hagdahl entusiastiskt. Sven Nilsson skriver: "Rudan anses vara en särdeles läcker fisk, då hon blivit stor och fet. Hon kokas och ätes med hvit sås af grädde och pepparrot." Och när Bellman vill bjuda sin Ulla på en festmåltid i epistel 71, väljer han ju vid sidan av "rödaste smultron" också "ur sumpen en sprittande ruda".

Även i städerna anlades ruddammar. Rudorna och dammarna är borta, men på många håll lever namnen kvar, till exempel Ruddammsgatan i Gävle, Ruddammen på Södermalm och kvarteret Rudan i Uppsala.

Den vanliga karpn (*Cyprinus carpio*), som blir större än rudan, hade svårt att klara det nordiska klimatet och att föröka sig, men den

blev vanlig och populär söder om Östersjön, och är fortfarande en uppskattad fisk där. Ruda och karp var inte de enda karpfiskarna i fiskdamarna. En annan populär fisk var sutare (*Tinca tinca*), som liknar rudan i motståndskraft och födointag. I artikeln om förhållandena i England skriver författaren med det respektingivande namnet James Bond, att när havsfisk blev billigare än odlad fisk, som därmed blev olönsam, fortsatte ändå fiskodlingen men med annan inriktning. De fiskar som var de mest exklusiva och därmed de dyraste var gädda (*Esox lucius*) och braxen (*Abramis brama*). Genom att odla dessa kunde man alltså på ett lönsamt sätt tillfredsställa såväl egna som aristokraters och kyrkliga dignitärers behov.

I en så seriös rapport kan författarna naturligtvis inte underlåta att blicka framåt och diskutera fiskodlingens framtid. Den stigande globala temperaturen medför skadliga effekter för fiskarter på norra halvklotet, vilket sannolikt medför en nedgång i fiskbeståndet. Utfiskningen är ett annat problem. Den omfattande marina odlingen av framför allt lax är ingen hållbar lösning för att i längden tillgodose en växande befolknings behov och innebär även ett enormt resursslöseri. Den odlade laxen utfodras nämligen med fiskprodukter. Enligt FAO (2006) går 53 % av världens fiskmjöl och 87 % av dess fiskolja åt till föda inom fisk- och skaldjursodlingarna. Försök görs att införa vegetarisk föda, men resultaten är nedslående. Laxen vill ha riktig mat! Att använda sojaprodukter till fiskfoder är också problematiskt, då dessa bättre behövs för mänskliga behov.

I denna situation är odling av allätande karpfiskar ett lockande perspektiv, som är både ekonomiskt och miljömässigt tillfredsställande. Odling av karpfiskar ökar också ständigt i världen och domineras av Kina, som står för 99 % av världsproduktionen, vilken år 2006 uppgick till 2,1 miljoner ton. Karpfiskar innehar nu en femteplats i fiskligan. Odlingar finns i Estland, Lettland, Vitryssland, Slovenien och Moldavien. I Polen märks ett ökat intresse, och Armenien, Azerbajdzjan och Taiwan är viktiga exportörer.

I Sverige förmärks ännu inga tecken på något intresse för karp och ruda på menyn, men kan-

ske är det dags att lyssna till Hagdahl och Sven Nilsson och att ta deras ord *ad notam*?

Johnny Strand, Göteborg

Nils Uddenberg: *Lidande och läkedom. 1, Medicinens historia fram till 1800*. 357 s., ill. ISBN 978-91-86061-57-9. *Lidande och läkedom. 2, Medicinens historia från 1800 till 1950*. 450 s., ill. ISBN 978-91-87513-43-5. Fri Tanke, Lidingö 2015.

På vilka sätt kan medicinhistoria och kulturhistoria berika varandra? Det enkla svaret på den frågan är att kulturell förändring inte kan förstås utan att också ta hänsyn till naturvetenskapens upptäckter och utveckling av nya sjukdomsbehandlingar. Detta är något medicinhistorien kommit att specialisera sig på; ibland med lite för stort fokus på enskilda läkare som gjort banbrytande framsteg, men med ett växande intresse för att förstå de sammanhang som genererar nya förhållningssätt till den mänskliga kroppen. Ett sådant förhållningssätt intresserar sig i lika hög grad för de upptäckter som visat sig vara felaktiga som de upptäckter som minskat lidande och död. Vattenkurer eller homeopati kan därmed vara av lika stort vetenskapligt intresse för att studera hur läkekonsten utvecklas och hur den ser på den mänskliga kroppen, såsom upptäckten av penicillin eller utvecklandet av dialys. Medicinhistorien ger oss därmed inte bara tillgång till de många historiska erfarenheter som finns inom den medicinska praktiken och den naturvetenskapliga forskningen. Den närmar sig också kulturhistoria och dess intresse för att empiriskt och teoretiskt förstå dessa historiska erfarenheter. Från detta perspektiv kan också medicinhistorien berikas av kulturhistoria.

Det är utifrån detta perspektiv som jag har gett mig i kast med att läsa och recensera Nils Uddenbergs praktverk *Lidande och läkedom*. Författaren ligger nära de kulturhistoriska perspektiven, även om han skriver medicinhistoria. Inte minst är det hans flerdimensionella per-